

ECOURI KANTIENE ÎN CULTURA ROMÂNEASCĂ¹

ALEXANDRU SURDU

Doctrina lui Kant a fost și mai este încă prezentă în viața filosofică mondială. Ea continuă să exercite o influență apreciabilă în gândirea teoretică contemporană, atât prin adaptarea ideilor kantiene, izvorâte din practica științifică a veacului al XVIII-lea, la noile condiții tehnico-științifice – adaptare care a dus de multe ori la exagerări, dar care reprezintă totuși un pilon solid al raționalismului, o perpetuă sursă de argumente contra tendințelor neopozitivistice și neoplatonice –, cât și prin contribuțiile remarcabile (în logică, teoria cunoașterii, epistemologie, filosofia istoriei și teoria culturii) ale unora dintre reprezentanții mai vechi și mai noi ai mișcării kantiene.

Primul gânditor român care s-a interesat de ecourile kantiene din cultura românească a fost Gh. Bogdan-Duică. El constată (*Semănătorul*, nr. 5, 1904) că „Întâiele influențe” ale lui Kant în cultura românească apar de timpuriu, adică chiar de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Ele sunt evidente, după Bogdan-Duică, în tendințele raționaliste ale lui Ion Budai-Deleanu. Anumite „note” (care însoțesc „Țiganiada”) de tip antibisericesc, dar „nu și anticreștinești”, ar proveni din lucrarea lui Kant *Religia în limitele rațiunii* (1793). După Bedeus von Scharberg, lucrarea amintită era foarte populară în Transilvania. Preoții protestanți o dădeau „chiar și pe mâna tinerilor ce se pregăteau pentru ceremonia confirmăției”.

Probabil că și alte lucrări kantiene se bucurau de aceeași popularitate, în orice caz, ele erau bine cunoscute de către reprezentanții Școlii Ardelene. Eliade Rădulescu (*Curierul românesc*, 1839) amintește disputa lui Gheorghe Lazăr, adept al kantianismului, cu Erdeli, adept al filosofiei lui Condillac. Victoria lui Lazăr a însemnat statornicirea influenței kantiene în învățământul academic de la Sf. Sava. După I. E. Torouțiu (*Immanuel Kant în filosofia și literatura română*, București, 1925), Gh. Lazăr ar fi *primul* care a tradus, probabil scurte fragmente, din lucrările lui Kant.

Bogdan-Duică menționează însă faptul *cert* că Simion Bărnuțiu (1839), A. Tr. Laurian (1847) și Timotei Cipariu (1861) au tradus părți însemnate din sistemul filosofic kantian al lui W. T. Krug și au ținut prelegeri pe teme kantiene.

Este evident, după cum constată Torouțiu, că primii „kantiani” români s-au luptat cu serioase dificultăți lingvistice. Iată cum încearcă Eufrosin Poteca, care

¹ Articol preluat din Al. Surdu, *Cercetări logico-filosofice*, București, Editura Tehnică, 2008.

traduse în 1829 logica lui Heineccius sub titlul *Filosofia cuvântului și a năravurilor, adică Loghica și Ithica ...*, să exprime ceva din gândirea criticistă: „Ce au socotit Kant ? Kant au socotit că începătura celor sintetice cunoștințe este din cele de nainte spre deosebire de cele empiricești, care sunt din cele după urmă. De estimea acestora ne încredințăm Matematica, dar și în Metafizică ochiul minții către aceasta privește...”.

Trecând peste aceste prime și memorabile încercări kantiene din filosofia românească, ajungem la una dintre acele mari și fericite „întâmplări” ale culturii românești, la „întâlnirea lui Eminescu cu gândirea filosofică a lui Kant”. Din păcate, această „întâlnire” a fost de la început interpretată într-un chip cu totul neașteptat. Ion Rădulescu Pogoneanu, care se referă pentru prima dată la ea (*Convorbiri literare*, 1906), face aprecieri critice de așa natură încât alungă pentru multă vreme interesul cercetătorilor. Este vorba de traduceri ale lui Eminescu din *Critica rațiunii pure*, făcute între 1874 și 1877, publicate de C. Noica și Al. Surdu sub titlul de *Lecturi kantiene* (București, 1975). După Slavici (*Amintiri*, București, 1924), Eminescu ar fi început aceste *Lecturi* încă din 1869. „El lucra pe timpul acela, scrie Slavici, la traducerea operei lui Kant asupra rațiunii pure...”. Traducerile au fost totuși publicate în 1911, dar într-o formă necorespunzătoare și fără aparatul critic necesar. Cu toate acestea, trebuie menționat că până în 1930, când apare traducerea lui Tr. Brăileanu, *Lecturile* lui Eminescu au fost singurele fragmente traduse și publicate în limba română din opera fundamentală a lui Kant.

În paginile revistei *Ramuri* (vezi nr. 2–11 din 1969) au fost publicate pentru prima dată, de către C. Floru și Al. Surdu, traduceri ale unor texte din operele filosofilor moderni întreprinse de Titu Maiorescu în cadrul cursului de *Istoria filosofiei moderne* (1887). Maiorescu traduce din *Critica rațiunii pure* cele două capitole referitoare la spațiu și timp. Aceasta este a doua traducere din Kant și tot atât de însemnată ca și prima, căci pe această cale influența kantiană a pătruns direct în filosofia românească. Traducerea lui Maiorescu a fost publicată ulterior în anexa la *Lecturi kantiene* a lui M. Eminescu.

Prelegerile lui Maiorescu despre Kant (vezi T. Maiorescu, *Prelegeri filosofice*, Ediție îngrijită de Gr. T. Pop și Al. Surdu, Craiova, 1980); însoțite de traduceri menționate, competența și virtuozitatea analizei, aplicarea ei directă la texte originale, au avut darul de a stârni interesul tinerilor filosofi. De altfel, *Prelegerile* au fost precedate și însoțite de manifestări care aveau să trezească interesul pentru gândirea lui Kant. Este vorba și de ciclul de conferințe *Cărțile omenirii*, în cadrul cărora Maiorescu face o analiză la *Critica rațiunii pure* (*Convorbiri literare*, I, 1867), iar A. D. Xenopol participă cu o prelegere despre „Criticismul lui Kant” (*Convorbiri literare*, IX, 1877–1878). La aceste conferințe a luat parte și Eminescu, „care scria dări de seamă” (vezi *Curierul de Iași*, X, 1877, nr. 39, 13 aprilie).

Maiorescu și-a exercitat „influența kantiană” prin propriile lucrări. D. Ioanițescu, vorbind despre „Primele cărți de logică în românește” (*Convorbiri*

literare, XLIV, 1911), constată înrâurirea evidentă a kantianismului asupra logicii lui Maiorescu (*Logica elementară*, 1876), care devenise o carte de largă circulație.

În orice caz, doi dintre elevii lui Maiorescu au acordat o importanță deosebită filosofiei kantiene. C. Rădulescu-Motru își susține în 1893 teza de doctorat cu o problemă din Kant (*Zur Entwicklung von Kants Theorie der Naturkausalität*), iar în 1912 publică cunoscuta lucrare *Elemente de metafizică*, căreia în 1928 îi adaugă subtitlul „pe baza filosofiei kantiane”.

Al doilea elev al lui Maiorescu, Ion Petrovici, publică în 1936 *Viața și opera lui Kant*, alcătuită din cele 12 lecții ținute la Universitatea din Iași în cadrul cursului de Istorie a filosofiei moderne.

Fără să fi avut răsunetul lucrărilor amintite, sunt demne de menționat *Teoria ideilor de timp și spațiu după Kant și adversarii lui*, a lui Gh. Ionescu (București, 1889); *Morala lui Kant și adversarii ei*, a lui Gr. Tăușan (București, 1900).

Amintim în continuare numele principalilor traducători ai operei lui Kant în limba română: Ioan Gorun (*Spre pacea eternă*, 1912), M. Antoniadă (*Prolegomene*, 1924), I. Gherincea (*Critica puterii de judecată*, 1927), Tr. Brăileanu (*Întemeierea metafizicii moravurilor*, 1927; *Critica rațiunii pure*, 1930; *Critica puterii de judecată*, 1940), N. Bagdasar și E. Moisuc (*Critica rațiunii pure*, 1969), N. Bagdasar (*Critica rațiunii practice*, 1972). Cu ocazia împlinirii a 200 de ani de la apariția *Criticii rațiunii pure*, Editura Științifică și Enciclopedică a avut inițiativa de a publica *Critica facultății de judecare*, în traducerea lui V. Dem. Zamfirescu și Al. Surdu (București, 1981).

Studii remarcabile despre Kant a scris Mircea Florian (*Immanuel Kant*, în *Istoria filosofiei moderne*, vol. II, București, 1938 și *Kant și criticismul până la Fichte*, București, 1937).

Influența kantiană nu s-a manifestat numai pe tărâmul metafizicii pure. Mihail Dragomirescu, după cum ne relatează elevul său T. Vianu (*Jurnal*, București, 1970, p. 324) preda estetica într-o sistematizare originală, dar alimentată de sursele postkantiane. T. Vianu mărturisește el însuși filiația kantiană a propriilor sale idei estetice.

Ar mai fi de menționat lucrări ca: *Viața și operele lui Kant* (București, 1906) a lui Sofronie Craioveanu, *Principiile pedagogice ale lui Kant și Schiller* (*Rev. de fil. și ped.*, nr. 2 și 3, 1907) de G. Antonescu.

Un exeget mai recent al kantianismului în filosofia românească este Constantin Noica. El traduce în 1936 lucrarea lui Kant *Despre forma și principiile lumii sensibile și ale celei inteligibile*, iar în *Concepte deschise în istoria filosofiei* (București, 1936) face o amplă analiză a teoriei kantiene despre „lucrul în sine”. Lucrarea *Schiță pentru istoria lui cum e cu puțință ceva nou* (București, 1940) reprezintă o încercare de a sistematiza întreaga istorie a filosofiei în jurul întrebării lui Kant („Cum sunt posibile judecățile sintetice *a priori*”), generalizată. Un studiu întins și adâncit asupra filosofiei lui Kant este prezentat cu ocazia traducerii primei introduceri la *Critica judecării* (*Două introduceri și o trecere spre idealism*,

București, 1943). În 1969, C. Noica publică lucrarea *Douăzeci și șapte trepte ale realului*, în care întreprinde o analiză originală a semnificației contemporane a categoriilor cercetate de Kant.

În sfârșit, trebuie amintită aici lucrarea *Kant și neokantianismul* (București, 1968) a lui Alexandru Boboc. Ea reprezintă o continuare firească a interesului pentru aspectele moderne ale kantianismului.